

vojne v Prekmurju glede na datum rojstva, spol judovskih in ostalih žrtev druge svetovne vojne v Sloveniji; delež Judov in ostalih civilnih žrtev druge svetovne vojne v Sloveniji; vzrok smrti judovskih in ostalih žrtev). Čeprav gre pri Pančurjevi monografiji (kot poudarja tudi sam) predvsem za kvantitativno analizo judovskega prebivalstva pred drugo svetovno vojno, mu je vendarle uspelo tudi s pomočjo preudarnega nizanja in primerjanja golih statističnih podatkov predstaviti celoto problematike, ki pa še zdaleč ni zaključena. A brez Pančurjevih podatkov, ocen, analiz in primerjav bo vsako nadaljnje tovrstno raziskovanje pomanjkljivo, tako da je opravil izjemno koristno delo v dobro boljšega poznavanja holokavsta na Slovenskem. Zgodovine tega temnega poglavja 20. stoletja zgodovinopisje še ni zapisalo (čeprav je v zadnjih letih kar nekaj avtorjev prispevalo tehtna videnja in historične sodbe), to delo nas še čaka. Tudi Pančur ni imel namena napisati integralne zgodovine holokavsta (ker je to v relativno skromnem delu nemogoče opraviti), pač pa predvsem opozoriti na nekatera temeljna izhodišča, upoštevajoč prizadevanja po vzpostavitvi skupne kulturne in socialne zgodovine, ki »bi presegla podedovane konceptualne in metodološke razlike obeh ved«. To mu je več kot uspelo in lahko se samo veselimo nadaljevanja njegovega dela, sploh če se bo lotil takšne metodološke raziskave holokavsta v Sloveniji, ki bo slonela na historično-antropološki mikrozdovinski študiji judovskih posameznikov in na kvantitativni makrozdovinski analizi judovske skupnosti. Takšno raziskavo potrebujemo, saj je naša dolžnost, da tudi 67 let po koncu holokavsta in zaradi odhajajočih generacij preživelih preprečimo izgubo spomina na genocid, ki mu v zgodovini ni primerjave.

Raziskava je uporabno in dobro izhodišče za integralno zgodovino holokavsta.

Marjan Toš

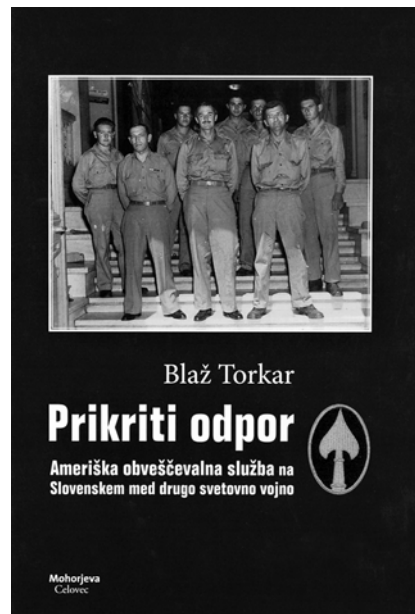
Blaž Torkar, Prikriti odpor: ameriška obveščevalna služba na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Mohorjeva, Celovec 2012, 301 str., ilustr.

V knjigi »Prikriti odpor – Ameriška obveščevalna služba na Slovenskem med drugo svetovno vojno« sta zajeti dve tematiki, ki sta vedno zanimivi in radi burita duhove: obdobje druge svetovne vojne ter delovanje obveščevalnih služb. Druga svetovna vojna, ki je položila temelje sodobnega sveta tudi pri nas, je vedno predmet zanimivih zgodovinskih raziskav in razprav. Delovanje obveščevalnih služb, ki ima že zaradi same narave delovanja pridih skrivnostnosti, pa je za zgodovino zanimivo, ker obveščevalne službe kot podaljšana roka politike s svojimi »operacijami« pogosto podpirajo ali celo vodijo politiko svojih vlad(arjev). Med obveščevalnimi službami, ki »slovijo« po svojem vmešavanju v politiko drugih držav, je gotovo ameriška CIA (Central Intelligence Service), ki je nastala prav iz ameriške OSS (Office of Strategic Services), katere nastanek, razvoj in delovanje na Slovenskem med drugo svetovno vojno so opisani v knjigi Blaža Torkarja.

Zaradi celovitega prikaza je v knjigi opisana tudi politika ZDA do Jugoslavije pred drugo svetovno vojno in med njo, ki je vodila od iskanja prvih stikov z dogajanjem v zasedeni Jugoslaviji in Sloveniji do priznanja Narodno osvobodilne vojske Jugoslavije. Zahodni zavezniki so se dokončno odrekli vojnemu zavezništvu s četniki, ostale kvizlinške oborožene enote v Jugoslaviji in Sloveniji so bile ves čas pojmovane le kot del oboroženih sil nacistične Nemčije ali fašistične Italije. Hkrati s približevanjem Američanov evropskemu bojišču preko Afrike in Italije so se Sloveniji in Jugoslaviji približale tudi ameriške vojaške misije. Čeprav je Jugoslavija sodila v »vplivno območje« Velike Britanije, je OSS že leta 1942 pripravila prve načrte za pošiljanje misij v Jugoslavijo tako med partizane kot četnike.

Zaradi vodilne vloge Velike Britanije so bile ameriške misije podrejene britanskemu brigadirju Fitzoryu MacLeanu, ki je deloval pri Vrhovnem štabu NOV Jugoslavije. Ameriške misije so sprva opravljale najpomembnejšo nalogo obveščevalnih služb v vojnem času, to je zbiranje podatkov o sovražniku in njegovih namelih ter o položaju na okupiranem ozemlju. V vojne napore je sodila tudi organizacija vojaške pomoči partizanski vojski, ki so jo začele ameriške misije opravljati že jeseni leta 1943. Proti koncu vojne, ko so se zahodni zavezniki začeli bližati našemu ozemlju, so misije pošiljale tudi »politična poročila« ter delovanje poskušale razširiti tudi z »moralnimi operacijami« oziroma propagandno vojno. Bolj se je bližal konec vojne, bolj so postajali napeti tudi odnosi med partizani ter ameriškimi in britanski misijami, odločati se je začelo že o povojni ureditvi v Jugoslaviji ter o povojnih mejah na zahodu in severu. V ta vprašanja so se kot podaljšana roka politike dejavno vključevale tako ameriške kot britanske obveščevalne službe.

Poleg ozadja delovanja ameriških obveščevalnih služb so v knjigi na podlagi dejstev opisane tudi vse ameriški misije v Sloveniji, njihovo delovanje na terenu ter odnosi z drugimi misijami ter partizanskimi poveljniki ter političnim vodstvom OF. Prvi dve ameriški misiji »Amazon« in »Alum« sta v Slovenijo prišli že konec novembra 1943, nato pa je do konca vojne v Sloveniji delovalo še več kot deset drugih ameriških misij, ki so od oktobra 1944 delovale samostojno in neodvisno od Britancev. Ameriški misije so tako kot britanske delovale pri Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije ali pri štabih korpusov (9. in 7. korpus, 4. operativna cona), pri čemer so poleg svojega obveščevalnega dela skrbele tudi za usklajevanje vojnih načrtov med partizani in zavezniki, urejanje zvez in letalskih prevozov, dostavo za-hodne vojaške pomoči ter evakuacijo rešenih zavezniških letalcev. Partizanska voj-

ska in ameriške misije so ves čas dobro sodelovale, saj je bilo to potrebno zaradi vojnih razmer in zaveznitva, hkrati pa partizani ameriškim, še bolj pa britanskim, misijam upravičeno niso povsem zaupali in so jih ves čas nadzorovali. Slovensko ozemlje je bilo za ameriško vojsko zanimivo tudi kot odskočna deska za prodor v Avstrijo, kamor naj bi se ameriške misije prebile s partizansko pomočjo ter tam začele razvijati odpor proti tretjemu rajhu. Partizani ameriškim misijam niso dovoljevali samostojnega zbiranja obveščevalnih podatkov, zato so poročila o nemških in drugih silah v Slovenijo prihajala iz partizanskih obveščevalnih služb ali obveščevalnih centrov. Partizanska obveščevalna dejavnost je bila sicer razvejana, vendar strokovno pomanjkljiva, kljub temu so iz Slovenije prihajala za ameriške obveščevalce pomembna poročila o sovražniku in njegovem delovanju na Slovenskem. Hkrati z vojaškimi poročili so misije pošiljale tudi poročila o delovanju partizanov in »političnem položaju« v Sloveniji. Ta poročila so bila v veliki meri odvisna od osebnosti ameriškega častnika, ki jih je napisal. Zato so nekatera zelo naklonjena slovenskim partizanom, nekatera pa so do partizanov bolj kritična, vsekakor pa danes nudijo zanimiv in neodvisen pogled na dogajanje med vojno. Zanimiv del knjige je tudi opis pridobivanja Slovencev za službo v OSS ter njihovo urjenje in delovanje. V natančnem spisku vseh Slovencev, ki so delovali v OSS, so opisane tudi njihove povojne usode. Medvojno zaveznitvo je takrat v okvirih nastajajoče »hladne vojne« hitro prešlo v odkrito nasprotovanje in sovraštvo. Zato so bili vsi bivši zahodni obveščevalci novim jugoslovanskim oblastem sumljivi in pojmovani kot možni nasprotniki. V okvirih predvojnega in povojnega imperialističnega sveta, v katerem je gospodovala kolonialna Velika Britanija, so ameriške obveščevalce takratne oblasti imele za manj nevarne, kar jih je obvarovalo pred najhujšo usodo, ki je doletela bivše britanske obveščevalce.

Najpomembnejši vir za knjigo je bilo gradivo OSS v National Archives and Records Administration – NARA v ZDA, viri pa so bili dopolnjeni tudi z gradivom britanske SOE v The National Archives – TNA v Veliki Britaniji, uporabljeno pa je tudi gradivo iz Arhiva Republike Slovenije in Pokrajinskega arhiva Koper. Prav tako so uporabljeni domači in tuji že objavljeni viri in vsa bistvena tuja in domača literatura, povezana s to tematiko. Upoštevati velja, da je gradivo obveščevalnih služb v tujih ali domačih arhivih pogosto nepopolno, saj vsaka »resna« obveščevalna služba pred predajo arhivu vse dokumente skrbno pregleda in »očisti«, ali pa naredi občutljivo gradivo kako drugače nedostopno. Iz gradiva, ki pa je dostopno, je nastala zanimiva in znanstveno utemeljena knjiga, ki na novo odkriva delovanje ameriške ter posredno tudi nekaterih drugih obveščevalnih služb v Sloveniji med drugo svetovno vojno. Nastala je na podlagi zgodovinarjeve doktorske disertacije, kar ji zagotavlja znanstveno težo, sama tematika in obdobje pa zagotavljata zanimivo branje ne samo za zgodovinarje, temveč tudi za širši krog bralcev, ki ga zanima vojaška, politična, varnostno-obveščevalna tematika. Vsekakor pa je odlična za vse, ki jih zanima druga svetovna vojna.

Martin Premk